

rijksuniversiteit
groningen

Ruim baan voor retorica

Carel Jansen,
Groningen, 20-1-2017

Een jaar geleden gelanceerd:

Manifest Nederlands op school

Een van de aanleidingen:

›Nederlands wordt door veel leerlingen gezien als een van de saaiste vakken op de middelbare school.

Kritische geluiden over het schoolvak Nederlands:

- › steeds weer hetzelfde
- › teaching to the (verkeerde) test
- › gericht op het aanleren van trucjes en ezelsbruggetjes
- › veel minder op echte kennis en inzicht

Motto voor bepleite koerswijziging:

“Bewust geletterd”

- ›bewuste literaire competentie
- ›bewuste taalvaardigheid.

De vaardigheden die worden verworven, moeten steunen op inzicht in taal, literatuur en communicatie.

Klassieke retorica

Nuttig fundament voor communicatie- en taalvaardigheidsonderwijs

- › mondeling en schriftelijk ontwikkelen en presenteren van een goed opgebouwd en effectief betoog
- › (kritisch) lezen en luisteren

Jean Wagemans (Volkskrant-column 2014) citeert een niet nader bekende Griek, die tweeduizend jaar geleden in een muur kerfde

“Wie de retorica niet bestudeert,
wordt er het slachtoffer van.”

Heldere voorbeelden zijn te vinden in:

Beïnvloeden met emoties; Pathos en retorica, onder redactie van Jaap de Jong, Christoph Pieper en Adriaan Rademaker

Bekend voorbeeld van hedendaagse toespraak:

Obama bij begin van eerste campagne
(‘Yes we can’ was nog geen gemeengoed)

<https://www.youtube.com/watch?v=OiskE1Jsr6A>

Welke opvallende technieken past Obama hier toe om zijn betoog effectief te maken?

Opvallende en krachtige klassiek-retorische technieken

- › kort verhaal dat de aandacht trekt (*anekdote*)
- › op een beeldende manier verteld (*enargeia* of *ekphrasis*)
- › herhaling (*repetitio*) en parallelie

In *Beïnvloeden met emoties* analyseert Bé Breij Sportpalast-rede van nazi-propagandaminister Goebbels

<https://www.youtube.com/watch?v=JUZBQg4Z1JE>
0:36-1:33

Welke technieken past Goebbels hier toe om zijn betoog effectief te maken?

Derde voorbeeld:

Toespraak in juli 2014 van Timmermans voor de Veiligheidsraad toen MH17 was neergestort

<https://www.youtube.com/watch?v=juW7fSmJm-k>

Welke technieken past Timmermans hier toe om zijn betoog effectief te maken?

Leidse classicus Casper de Jonge in NRC (augustus 2014):

- › Timmermans past effectieve klassieke pathotechnieken toe (onder meer het aanraken van zijn eigen trouwring)
<https://www.youtube.com/watch?v=juW7fSmJm-k>

(3:14 – 3:27)

› Toespraak had sterke parallellen met pleidooi van Trojaanse koning Priamus in de Ilias toen hij zijn Griekse vijand Achilles smeekte om zelf het lijk te mogen begraven van Hector, de net gedode zoon van Priamus

Maarten van Leeuwen: welke klassiek-retorische stijlmiddelen zet Geert Wilders zoal in?

- › hyperbolen en metaforen als een ‘megaprobleem’, een ‘rampkabinet’ en een ‘tsunami van asielzoekers’
- › herhalingsfiguren als ‘Wat een bende, wat een enorme bende, wat een aanfluiting, wat een wanvertoning, wat een blamage!’

Maarten van Leeuwen: welke klassiek-retorische stijlmiddelen zet Geert Wilders zoal in?

- › kort verhaal dat de aandacht trekt (*anekdote*)
- › op een beeldende manier verteld (*enargeia* of *ekprhrasis*)

De 88-jarige mevrouw Willemse zat vier jaar lang in een aftandse barrel van een rolstoel. De wielen zaten scheef, een rammelend frame, een houten plaat als rugleuning. Zij kreeg er doorligwonden van. Mijnheer Steller, hoogbejaard, wacht al meer dan twee jaar op de zorg die hij nodig heeft. Mevrouw Emons stierf vanwege de haast, niet in haar bed, maar in een koelcel in het mortuarium van het verpleegtehuis.

Welke retorische middelen zet Wilders hier in?

<https://www.youtube.com/watch?v=ocYhLHNYgEE>

› **retorische vragen**: ‘Willen jullie meer of minder..?’

› **praeteritio** (‘U hoort mij niet zeggen dat ..’)

hier: ‘Ik mag het eigenlijk niet zeggen ..’)

Dankwoord waarmee bisschop Tutu enkele jaren geleden in Groningen zijn eredoctoraat in ontvangst nam

<https://www.youtube.com/watch?v=Dka980yKfzI>

Welke technieken past Tutu hier toe om zijn betoog effectief te maken?

Klassieke retorica als basis voor zelf spreken en schrijven

1. Welke kennis en welke vaardigheden zouden daarin een plaats moeten/kunnen krijgen?
2. Hoe nuttig is het om te beginnen met (kritisch) lezen en luisteren?

Klassieke retorica als basis voor zelf spreken en schrijven

De taken van de spreker

- › inventio
- › dispositio
- › elocutio
- › memoria
- › actio

Inventio: stofvinding

- Niet alleen nadenken over **logos**: de zakelijke, inhoudelijke kant van de boodschap
- maar ook over **ethos**: het beeld dat de spreker/schrijver van zichzelf neer wil zetten
- en over **pathos** (de emoties die bij het publiek op moeten worden geroepen)

Elocutio (de stijl van de toespraak), onder meer:

- › beeldspraak en metaforen
- › al dan niet schijnbare tegenstellingen
- › parallellie en herhaling (bijvoorbeeld in **drieslagen**)
 - *veni, vidi, vici*
 - *government of the people, by the people and for the people*
 - *heerlijk helder Heineken*

Casper de Jonge aan het eind van analyse van de toespraak van Frans Timmermans:

Homerus wist het al, Aristoteles legde het uit en minister Timmermans bracht de retorische theorie op virtueuze wijze in de praktijk.

Ander vaak effectief stijlmiddel: **enargeia**

› levendige anekdote in het *exordium* (de inleiding) waarmee direct de aandacht kan worden gevangen (*attentum parare*), en die kan worden afgerond in de *peroratio* (de afsluiting)

De **dispositio** (de structuur van de toespraak): het eerste onderdeel

- › Het **exordium**: de inleiding
- › Nadruk op **ethos**
 - is de spreker deskundig en eerlijk?
 - staat de spreker sympathiek tegenover publiek?

De **dispositio** (de structuur van de toespraak): andere onderdelen

- › narratio: korte beschrijving van de situatie
- › propositio: het standpunt
- › partitio: aankondiging van de indeling van de kern van de toespraak
- › argumentatio: het eigenlijke betoog
- › disgressio: eventuele uitweiding

Nadruk steeds op **logos**: wat moet er worden verteld over de zaak zelf?

De **dispositio** (de structuur van de toespraak): het laatste onderdeel

- › de **peroratio**: de afsluiting
- › Nadruk op **pathos**: wat moet het publiek gaan denken/vinden/doen?

Klassieke retorica: ook interessant voor leerlingen?

- › De concepten?
- › De toepassingen: vroeger en nu?
- › De terminologie?

rijksuniversiteit
groningen

Klassieke retorica: interessant voor leerlingen?

Wouter Bos in DWDD Summer School college
(28-7-16):

<http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/media/362346>

2:50 – 4:25

Nagekomen

- › Bekendmaking in het radioprogramma 'De Taalstaat' van Frits Spits dd 21-1-2017 van de uitslag van de verkiezing van de **Beste speech van het jaar 2016:**
- › <http://content1c.omroep.nl/urishioldv2/l27m16165ccd4a008bf600588456ff000000.d843fdf01eb7948483408cdd09500aa3/portal/radiomanager/rm3-radio1/audiofragments/53/52511-Frank van Hoorn Bekendmaking Speech van het Jaar.mp3>